

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО

ФАКУЛЬТЕТ ДОШКІЛЬНОЇ І ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ
ІМЕНІ ВАЛЕНТИНИ ВОЛОШИНОЇ

КАФЕДРА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему: «**ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ
ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ РОБОТИ**»

Студентки 2 курсу МАП групи
Освітньої програми Початкова освіта.

Психологія

Спеціальності 013 Початкова освіта

Галузі знань 01 Освіта/Педагогіка

Ступеня вищої освіти магістра

Мороз Ірини Василівни

Науковий керівник: **Комарівська Н.О.**,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри початкової освіти

Розширена шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

Вінниця – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ РОБОТИ	
1.1. Дефінітивний аналіз основних понять дослідження.....	7
1.2. Психолого-педагогічні засади формування комунікативно- мовленнєвої компетентності молодших школярів.....	14
1.3. Вимоги до формування комунікативної компетентності молодших школярів у нормативних документах і підручниках.....	22
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ РОБОТИ	
2.1. Дійсний стан сформованості комунікативно-мовленнєвої компетентності молодших школярів у процесі літературознавчої роботи.....	31
2.2. Огляд творчого досвіду вчителів початкової школи щодо формування комунікативно-мовленнєвої компетентності молодших школярів у процесі літературознавчої роботи.....	38
2.3. Використання інтерактивних методів у процесі формування комунікативно-мовленнєвої компетентності молодших школярів на уроках літературного читання.....	48
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	60
ДОДАТКИ.....	67

ВСТУП

Виклики часу зумовили розроблення Концепції «Нова українська школа» – документа, який вимагає розробки нових методологічних підходів культурологічного спрямування, в центрі яких – формування духовної особистості, нарощування культурного потенціалу суспільства. Зміни громадсько-політичного устрою, економічного життя нашої держави, психології громадян зумовили серйозні перебудови системи освіти. Стратегічні завдання освіти – відродити пріоритетний розвиток особистості на основі вивчення мови, літератури та інших гуманітарних та негуманітарних дисциплін, а також культури, традицій та звичаїв народу. Людство помітно змінює орієнтації в бік демократії, піднесення авторитету особистості. Актуальності набуває стратегія прискореного розвитку освіти, що забезпечить розвиток особистості, її самоствердження та саморганізацію.

На кожному конкретному етапі розвитку суспільства домінують певні орієнтири, які задають напрям у розв'язанні проблем виховання. На наше переконання, сьогодні такими орієнтирами є формування комунікативно-мовленнєвої компетентності в процесі засвоєння літературознавчих понять. Розвиток української держави зумовлює необхідність виховання саме особистості з високим рівнем духовності й культури, спроможної самостійно приймати нестандартні рішення, здійснювати вільний вибір, творчо мислити, гнучко реагувати на зміни обставин і самій їх творити. Цим параметрам відповідають творчі якості людини, які мають стати предметом цілеспрямованого виховання і розвитку.

Комунікативний підхід до навчання української мови в початкових класах, як відомо, став домінуючим у сучасній методиці й практиці шкільного навчання. Зрозуміло, що водночас передбачаємо і засвоєння мовного матеріалу, і формування мовленнєвих умінь та навичок учнів.

Окремі аспекти становлення комунікативно-мовленнєвої компетентності вивчали Г. Балл, Л. Виготський, П. Гальперін, Д. Ельконін,

М. Жинкін, Г. Костюк, О. Леонтєв, В. Бадер, Л. Варзацька, М. Вашуленко, І. Гудзик, Г. Кудіна, З. Новлянська, Т. Ладиженська, М. Львов, Н. Скрипченко, В. Собко, М. Стельмахович, О. Хорошковська та ін.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що проблема розвитку мовлення молодших школярів, формування й удосконалення комунікативних та мовленнєвих умінь є однією з провідних у працях психологів, мовознавців та педагогів. Літературознавча робота досліджувалася Л. Айдаровою, Л. Виготським, В. Глоцером, О. Мелік-Пашаєвим, З. Новлянською, В. Сухомлинським, Г. Цукерманом та провідними українськими методистами А. Богущ, М. Вашуленком, Н. Орлановою, О. Савченко.

Розвиток мовлення – це провідний принцип у роботі з учнями на уроках читання, граматики, правопису. Робота над правильною вимовою, над чіткістю і виразністю усного мовлення, над його культурою, над відчуттям змісту і краси мовленого слова, над збагаченням словникового запасу має стати складовою кожного уроку, поряд з конкретними лінгвістичними завданнями. Комунікативно-мовленнєвий розвиток зорієнтований на посилення практичної спрямованості змісту навчання мови, надання пріоритету формування в учнів умінь і навичок спілкуватися в різних сферах соціального життя.

Комунікативно-мовленнєва компетентність молодшого школяра – це володіння різними видами комунікативно-мовленнєвої діяльності, здатність вільно будувати своє мовне спілкування, володіння комплексом літературних знань. Складовою комунікативно-мовленнєвої компетентності є, на наш погляд, *літературознавча компетенція*, яка зумовлює достатній читацький досвід молодших школярів, сприяє усвідомленню жанрової специфіки твору; здійсненню грамотного аналізу твору; визначенню та усвідомленню таких понять, як тема, ідея, жанрова специфіка твору тощо. Володіння літературними поняттями дає можливість дитині глибоко осмислити художній твір, відтворити систему художніх образів та розширити коло своїх

знань, охопивши жанрові форми художньої, науково-пізнавальної, довідкової літератури, української та зарубіжної. Слід зазначити, що структурними компонентами літературознавчої компетенції є: практичне ознайомлення з літературознавчими поняттями, сприймання, аналіз літературного твору.

Актуальність і недостатня розробленість зазначеної проблеми зумовили вибір теми дипломної роботи.

Об'єктом дослідження є процес формування комунікативно-мовленнєвої компетентності учнів початкової школи.

Предмет дослідження: особливості формування комунікативно-мовленнєвої компетентності молодших школярів у процесі літературознавчої роботи.

Мета дослідження: дослідити особливості процесу формування комунікативно-мовленнєвої компетентності у навчально-виховному процесі молодших школярів, спрямованої на забезпечення якісних характеристик мовлення, та запропонувати методичні матеріали з проблеми дослідження.

Гіпотеза дослідження: формування комунікативно-мовленнєвої компетентності дітей молодшого шкільного віку буде відбуватись ефективно, якщо забезпечити такі педагогічні умови: удосконалення знань щодо літературознавчих понять; детальне вивчення жанрів літератури; спрямованість змісту художніх творів на формування у дітей оціночно-емоційних суджень; розуміння і усвідомлення дітьми сутності авторської позиції художнього твору; забезпечення взаємозв'язку комунікативно-мовленнєвої, художньо-мовленнєвої, літературно-творчої діяльності у відтворенні й закріпленні дітьми змісту художніх творів.

Мета й гіпотеза дослідження потребували розв'язання таких **завдань:**

- здійснити дефінітивний аналіз основних понять дослідження;
- визначити психолого-педагогічні засади формування комунікативно-мовленнєвої компетентності молодших школярів;
- описати вимоги до формування комунікативної компетентності молодших школярів у нормативних документах і підручниках;

- здійснити діагностику сформованості комунікативно-мовленнєвої компетентності дітей молодшого шкільного віку;
- вивчити й узагальнити передовий педагогічний досвід з досліджуваної проблеми;
- описати особливості використання інтерактивних методів у процесі формування комунікативно-мовленнєвої компетентності молодших школярів на уроках літературного читання.

Нами були використані наступні **методи**: вивчення й аналіз літератури, шкільних програм і підручників, цілеспрямоване педагогічне спостереження, узагальнення досвіду роботи вчителів, констатувальний експеримент.

База дослідження: комунальний заклад «Сиваковецький заклад загальної середньої освіти I-II ступенів Турбівської селищної ради Вінницького району Вінницької області» (3 клас).

Апробація основних положень дослідження відбувалась у процесі експериментальної роботи в школі, шляхом участі в науково-практичних конференціях. За матеріалами дослідження опубліковано статті:

1. Герасименко (Мороз) І. Прийоми формування комунікативно-мовленнєвої компетентності молодших школярів у процесі літературознавчої роботи / І. Герасименко // Українська дитяча література: здобутки й перспективи розвитку: матеріали III Регіональної студентської науково-практичної конференції (м. Вінниця, 2 квітня 2021 р.) / Упор. Лапшина І. М., Віннічук А. П. – Вип. 3. – Вінниця: ВДПУ, 2021. – С.132-137.

2. Герасименко (Мороз) І. Формування комунікативно-мовленнєвої компетентності молодших школярів у процесі театралізованої діяльності / І. Герасименко // Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 22-23 квітня 2021 р.). – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля, 2021. – Вип. 10. – С. 457-460.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабич Н. Досвід роботи. – Режим доступу: <http://nadiyababuch.blogspot.com/p/blog-page.html>.
2. Бібік Н. Компетентність і компетенції у результатах початкової освіти / Н. Бібік // Початкова школа: Науково-методичний журнал. – 2010. – №9. – С.1-4.
3. Білик І. Досвід роботи. – Режим доступу: <https://super.urok-ua.com/opys-dosvidu-roboty-vchytelya-pochatkovyh-klasiv-bilyk-i-v/>.
4. Білявська Т. Методика навчання літературного читання : Навчально-методичний посібник / Т. М. Білявська. – Миколаїв : СПД Румянцева, 2017. – 109 с.
5. Бутенко Н. Ю. Комунікативні процеси у навчанні: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / Н. Ю. Бутенко, В. М. Приходько, Н. І. Федоренко; за заг. ред. Н. Ю. Бутенко. – К. : КНЕУ, 2004. – 334 с.
6. Васильєва О. В. Формування комунікативної компетентності молодших школярів засобами міжпредметних зв'язків [Текст] : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.09 – теорія навчання / Васильєва Ольга Вікторівна ; Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2015. – 18 с.
7. Вашуленко О. В. Формування комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів на уроках літературного читання / О.В. Вашуленко // Освіта ХХІ століття: теорія, практика, перспективи : матеріали Першої міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, м. Київ, 18 квіт. 2019 р. / Дидактика: теорія і практика : зб. наук. праць. Київ : Фенікс, 2019. – С. 137-139.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укладач і головний редактор В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.

9. Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник / О.В.Скрипченко, Л. В. Волинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К. : Просвіта, 2001. – 416 с.

10. Водолажко Л. І. Розвивальні творчі ігри на уроках читання в 1-4 класа. – Режим доступу: <https://urok-ua.com/yak-navchyty-dytynu-chytaty/>.

11. Выготский Л. С. Собр. соч. В 6 т. Т. 1,2,3. / Л.С. Выготский. – Москва : Просвещение, 1982.

12. Головань М. С. Компетенція та компетентність: порівняльний аналіз понять / М. С. Головань // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2011. – №8. – С. 224-233.

13. Демченко О. П. Практикум з історії педагогіки : навчально-методичний посібник для викладачів історії педагогіки, на допомогу студентам педагогічних ВНЗ під час самостійного вивчення теоретичних основ, підготовки до семінарських і практичних занять / О.П. Демченко. – К. : Видавничий дім «Слово», 2012. – 432 с.

14. Демченко О. П. Творча педагогічна діяльність як чинник задоволення особливих освітніх потреб обдарованих дітей / О.П.Демченко // Нові стратегії розвитку початкової освіти в умовах євроінтеграції : Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. – Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г.М., 2018. – С. 215-219.

15. Денисенко О. І. Розвиток навичок комунікабельності у дітей / О.І. Денисенко. – Черкаси : ЧОШОПП ЧОР, 2012. – 32 с.

16. Державний стандарт початкової освіти. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>.

17. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / Автор-укладач Н.П. Наволокова. – Х. : Вид. група «Основа», 2009. – 176 с.

18. Зимняя И. А. Компетенция и компетентность в контексте компетентностного подхода в образовании / И. А. Зимняя. – Редоступу: http://www.rusreadorg.ru/ckeditor_assets/attachments/63/ia_zimnaya_competeny_and_competence.pdf.

19. Інноваційні технології в початковій школі /Автори-упорядники: В.П. Телячук, О.В. Лесіна. 2-ге вид. – Х. : Вид. група «Основа», 2008. – 233 с.

20. Калмикова Л.О. Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей: психолінгвістичний та лінгво-методичний аспекти : Навч.посібник для студентів ВНЗ / Л.О. Калмикова. – К.: НМЦВО, 2003. – 300 с.

21. Кіт Г.Г. Творча особистість учителя в педагогічній системі В.О.Сухомлинського / Г.Г. Кіт // Актуальні проблеми вивчення педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського: зб. наук. праць / За ред. Тарасенко Г.С., Поясик О.І. та ін. – Івано-Франківськ : НАІР, 2013. – С. 134-141.

22. Коваль Г.П., Іванова Л.І., Суржук Т.Б. Методика читання: навчальний посібник // Г.П. Коваль, Л.І. Іванова, Т.Б. Суржук. – Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2008. – 280 с.

23. Комарівська Н. Формування культури мовленнєвого спілкування дітей дошкільного та молодшого шкільного віку / Н. Комарівська // Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій : збірник матеріалів науково-практичної конференції. – Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2016. – Вип. 5. – С. 138-141.

24. Комарівська Н., Лапшина І., Франчук Н. Літературна освіта дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в контексті естетичного виховання / Н. Комарівська, // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія: Збірник наукових праць. – Вип. 59 / Редкол. : В.І.Шахов (голова) та ін. – Вінниця: ТОВ Нілан ЛТД, 2020. – 83-88.

25. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа). – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v_5-2290-01#Text.

26. Копелюк С. Формування комунікативної компетентності учнів початкової школи на уроках літературного читання / С. Копелюк // Гірська школа Українських Карпат. – 2015. – № 12-13. – С. 163–165

27. Косенко Ю.В. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. / Ю.В. Косенко. – Суми, 2011. – 187 с.

28. Кучай О. В. Компетенція і компетентність – відображення цілісності та інтеграційної суті результату освіти / О. В. Кучай // Рідна школа. – 2009. – №11. – С. 44-48.

29. Лазаренко Н.І. Культура мовлення як невід’ємна складова ключових компетентностей сучасного педагога / Н.І. Лазаренко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство) : зб. наук. пр. – Вінниця: Планер, 2016. – Вип. 23. – С. 36-42.

30. Лазаренко Н. Формування комунікативної культури майбутнього педагога як складова професійного зростання / Н.Лазаренко // Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій: збірник матеріалів науково-практичної конференції викладачів і студентів інституту педагогіки, психології і мистецтв (Вінниця, ВДПУ ім. М.Коцюбинського, 1-2 квітня 2015 р.) / за ред. Г.С.Тарасенко; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, інститут педагогіки, психології і мистецтв. – Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2015. – Вип. 4. – С. 39-43.

31. Лапшина І.М. Формування мовленнєвої компетенції майбутніх / І.М. Лапшина // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. №13 (272) Липень. Частина 1. – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – С. 190-197.

32. Лапшина І.М., Комарівська Н.О. Використання елементів сучасних інноваційних технологій у формуванні інтересу до дитячої літератури у дітей дошкільного віку / І.М. Лапшина, Н.О. Комарівська // II Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Інноваційні технології в дошкільній освіті». – Переяслав-Хмельницький. – 28-29 березня 2019. – С.44-48.

33. Левицька М.І. Дрєвід роботи. – Режим доступу: <https://naurok.com.ua/opis-dosvidu-formuvannya-movlennevo-kompetentnosti-uchniv-pochatkovih-klasiv-70917.html>.

34. Лейко С. В. Поняття «компетенція» та «компетентність»: теоретичний аналіз. – Режим доступу: file:///C:/Users/Downloads/pptp_2013_4_15.pdf.

35. Марущак О. М. Формування комунікативної компетентності молодших школярів засобами дитячої періодики: Методичні рекомендації / О. М. Марущак. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. – 134 с.

36. Меснікович І. Ю. Досві роботи – Режим доступу: http://mesnikowychinna.blogspot.com/p/blog-page_3.html.

37. Нагрибельна І.А. Комунікативна компетентність учнів / І.А. Нагрибельна // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2006. – груд. № 34. – С. 1-7.

38. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.

39. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / Під заг. ред. Бібік Н. М. – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. – 206 с.

40. Окуневич Т. Формування комунікативної компетентності учнів засобами рідної мови / Т. Окуневич // Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. – 2016. – № 2 (53). – С. 123 –127.

41. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка / Ж. Пиаже. – Москва : Педагогика – Пресс, 1994. 528 с.

42. Пироженко Т. А. Коммуникативно-речевое развитие ребенка / Т. А. Пироженко. – К. : Нора-Принт, 2002. – С. 205-257.

43. Подліна С.В. Розвиток мовленнєвої компетенції / С.В. Подліна // Дошкільний навчальний заклад. – 2012. – №1. – С. 5-10.

44. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. – К. : А.С.К., 2004. – 192 с.

45. Пономарьова К. І. Формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі навчання української мови: методичний посібник / К. І. Пономарьова. – Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2020 – 88 с.

46. Психологічна діагностика особливостей когнітивного розвитку молодших школярів в умовах інформаційного суспільства : [монографія]. За ред. С. А. Гончаренко, Л. О. Кондратенко. – Київ-Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – 228 с.

47. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 року. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975#Text.

48. Рубинштейн А. В. Основы общей психологии / А.В. Рубинштейн. – СПб : Изд-во «Питер», 2000. – 448 с.

49. Савченко О. Мовленнєвий розвиток учнів на уроках читання / О.Я. Савченко // Методика читання в початкових класах. – Київ : Освіта, 2007. – С.105.

50. Савченко О. Українська мова та читання : Підручник для 3 класу ЗЗСО (у 2-х частинах) : Частина 2 // О.Я. Савченко. – Київ: УОВЦ «Оріон», 2020. – 160 с.

51. Савченко О. Українська мова та читання : Підручник для 2 класу ЗЗСО (у 2-х частинах) : Частина 2 // О.Я. Савченко. – К. : УОВЦ «Оріон», 2019. – 144 с.

52. Скорина Л., Скорина О. Латинсько-український, українсько-латинський словник / Л. Скорина, О. Скорина. – К. : Обереги, 2004. – 448с.

53. Словник іншомовних слів / За редакцією члена-кореспондента АН УРСР О. С. Мельничука – К. : Головна редакція «Українська радянська енциклопедія» (УРЕ), 1974. – 776 с.

54. Смілянець С. Комунікативна компетентність молодших школярів. Використання інтерактивних технологій для формування комунікативної

компетентності молодших школярів / С. Смілянець // Початкова школа. 2017. № 9. С. 14-29.

55. Соботович Є.Ф. Структура мовленнєвої діяльності і механізми її формування: Науково-методичний посібник / Є.Ф. Соботович. – К, 1997. 44с.

56. Соняк Н. Робота з текстовою інформацією як складова формування ключових компетентностей молодшого школяра / Н. Соняк // Волинь очима молодих науковців : минуле, сучасне, майбутнє: Праці 2 міжнар. наук.-прак. конф. аспір. і студ. – Луцьк, 2008. – С. 266-267.

57. Стахова І.А. Розвиток педагогічної творчості вчителя початкових класів у процесі післядипломної освіти / І.А. Стахова // Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій: збірник матеріалів науково-практичної конференції викладачів і студентів інституту педагогіки, психології і мистецтв (Вінниця, ВДПУ ім. М.Коцюбинського, 1-2 квітня 2015 р.). – Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2015. – Вип.4. – С. 451-455.

58. Тимошук О. Метод «Сторітелінг». Мистецтво розповідати / О. Тимошук // Шкільний світ. – 2018. – №2, січень. – С. 5-7.

59. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. 1 - 2 клас. – Режим доступу: <https://bit.ly/3C2GSY1>

60. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. 3 - 4 клас. – Режим доступу: <https://bit.ly/3c56N6Y>

61. Хома О., Ліба О. Формування компетентностей у молодших школярів в контексті сучасних освітніх реформ / О.Хома, О.Ліба // Освітологічний дискурс. – 2018. – № 1-2. – С. 291-302.

62. Хуторской А. В. Компетентностный подход в обучении: научно-методическое пособие / А. В. Хуторской. – М. : Издательство «Эйдос»; издательство Института образования человека, 2013. – 73 с.

63. Энциклопедия образовательных технологий. В 2-х т. Т. 1. / Г. К. Селевко. – М.: Народное образование, 2005. – 556 с.

64. Osgood C.E., et al. The Measurement of Meaning. 1957.